

УДК: 37.014.5

О.М. СОВГАР

ВПЛИВ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮЛІАНА РОМАНЧУКА НА РОЗВИТОК ШКІЛЬНИЦТВА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

***Резюме.** У статті охарактеризовано педагогічну та просвітницьку діяльність Юліана Романчука у гімназіях Львова та її вплив на розвиток та функціонування української школи.*

***Ключові слова:** Юліан Романчук, гімназія, педагогічна діяльність.*

Постановка проблеми. Традиції українського національно-культурного руху другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст., зокрема боротьби національно-свідомої еліти за утвердження української початкової, середньої та вищої школи становлять постійний інтерес педагогів та істориків. Юліан Романчук один із тих, хто своєю педагогічною працею, видавничою діяльністю, наполегливою боротьбою за українську школу на парламентському терені Австро-Угорської імперії заклав фундамент становлення та розвитку української школи в умовах польсько-українського протистояння у Східній Галичині.

Аналіз досліджень та публікацій. Педагогічна діяльність Романчука досліджувалась такими науковцями як І. Сохоцький, А. Качор, Б. Кравців, В. Лев, проте це узагальнюючі праці, які лише фрагментарно знайомлять із педагогічною та культурно-освітньою діяльністю Романчука. Одним із перших об'єктивну оцінку громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності Ю. Романчука подав івано-франківський дослідник І. Дейчаківський. У контексті досліджуваної теми заслуговують на увагу дослідження В. Качкана «Освітнянсько-просвітницька та культурологічна діяльність Юліана Романчука». Серед історико-педагогічних студій, в яких фрагментарно охарактеризовано педагогічну діяльність Ю. Романчука, дослідження Б. Ступарика, присвячене історії розвитку шкільництва в Галичині. Його починання згодом було підтримані Г. Бідером, Т. Плющем, Н. Кулешевою, П. Хмельовським, В. Спинською, О. Карамановим, О. Баєм, Р. Воляннюком, І. Гаврищаким та ін. науковцями. Проте, незважаючи на заслуги відомого політика у розбудові мережі україномовних середніх закладів освіти, відстоюванні національних інтересів у Галицькому сеймі та Державній Раді Австро-Угорщини, в окреслених розвідках відомостей, які відображали б саме педагогічну роботу Ю. Романчука надзвичайно мало.

Мета цієї статті – проаналізувати вплив педагогічно-просвітницької діяльності Юліана Романчука на розвиток та функціонування української школи на теренах Львова у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У 1863 р. Ю. Романчук розпочав педагогічну діяльність у німецькій гімназії м. Львова. Значний вплив на вибір професії майбутнього відомого політика мав його батько, який до вісімдесяти семирічного віку працював учителем початкової школи. «Сам Романчук-старший належав до тих дяковчителів, які, не маючи «великого знання», дістали від Бога дар учити дітей, – констатував І. Дейчаківський, – він нагадував доброго священика з «Панських жартів» Івана Франка. Від нього вчився грамоти в Дулібах композитор О. Нижанківський і заслужений священик о. Петро Шанковський. І австрійський уряд за визначну педагогічну діяльність нагородив Симеона Романчука срібним хрестом з короною» [5].

Романчук-молодший, отримавши належну класичну освіту, також вирішив опанувати викладацьку роботу в одній із гімназій Львова. Згідно приписів 1849, 1853, 1856, 1870-іх рр. міністерства освіти і віровизнання Австрійської імперії отримати кваліфікацію викладача гімназії Ю. Романчук зміг після складання кваліфікаційних іспитів. Після трьох років викладацької роботи у німецькій гімназії, Ю. Романчуку присвоїли звання професора.

Основне завдання майбутнього лідера народів на посаді викладача руської та «давніх» мов згідно «Організаційного нарисю гімназій і реальних шкіл Австрії» (1849 р.), полягало в підготовці учнів до «університетської науки». Незважаючи на те, що фінансове забезпечення гімназії було дещо кращим, ніж інших аналогічних закладів (за рахунок місцевих громад або ж, у випадку нестачі коштів – крайового бюджету), а заробітна платня вчителів була такою, щоб «старші і молодші вчителі вільні від побічних занять могли всі свої сили присвятити своїй праці, а перші з них (старші вчителі) могли також забезпечити свої родини, згідно з місцевими умовами», у 1868 р. Ю. Романчук покинув цей навчальний заклад [4].

На рішення Ю. Романчука вплинуло два фактори: по-перше, руській мові у цьому навчальному закладі з року в рік відводилося все гірше становище. Зокрема розпорядженням центральних органів влади від 22 вересня 1868 р. збільшено кількість годин для вивчення німецької мови – із 25 до 34 (програми українських та польських гімназій нічим не відрізнялася від програми німецьких гімназій, де ця мова була рідною для всіх учнів). Більше того, згідно з інструкцією для вивчення німецької мови, окрім засвоєння її граматичних основ, уміння правильно писати і розмовляти, учні повинні були ознайомитися з найбільш відомими творами німецької літератури XVIII та XIX ст. на основі лектури. По-друге, Ю. Романчук нав'язав контакти із відомими українськими громадсько-політичними діячами, які посприяли його переходу до Академічної гімназії у Львові. У цей же період відбулися позитивні зрушення в навчальному процесі цього навчального закладу – у 1868 р. директором гімназії став о. Василь Ільницький (1868-1892). Його зусиллями Академічна гімназія перетворилася в провідний навчальний заклад не тільки Галичини, але й Австро-Угорщини загалом.

Отже, у 1868 р. Ю. Романчук перейшов на роботу в українську Академічну гімназію, де працював із незначними перервами до 1900 р. Працюючи на педагогічній ниві як викладач єдиної тогочасної української середньої школи, він виявив себе прекрасним педагогом, знавцем класичних мов, чудовим вихователем своїх учнів, про що свідчать спогади випускників гімназії [8].

Шкільна програма Академічної гімназії, професором якої став Ю. Романчук, була побудована на традиційній австрійській системі, запровадженій ще у 1849 р. (з деякими змінами 1867 р.). Програма охоплювала 12 предметів – крім латинської, грецької, німецької, української й польської мов, обов'язковими предметами були: релігія, історія, географія, математика, фізика, хімія, природознавство (біологія з кристалографією й соматологією), пропедевтика філософії (логіка й психологія). Загалом 32-34 години у тиждень. Оцінювання успішності учнів здійснювалося за бально-словесною шкалою. До 1908 р. у гімназії рівень успішності учнів визначався такими оцінками: 1 – блискуче, 2 – дуже добре, 3 – добре, 4 – достатньо, 5 – недостатньо, 6 – погано [5].

Юліан Романчук прийшов на педагогічну роботу в Академічну гімназію у період трансформації системи освіти в Австро-Угорській імперії. Навчальна діяльність Академічної гімназії регламентувалася міністерськими розпорядженнями, планами, програмами та апробованими підручниками, обов'язковими для всіх державних шкіл, а також для приватних гімназій. Зокрема шкільним законом від 14 травня 1869 р. запроваджено обов'язкове навчання дітей віком від 6 до 14 років (на батьків лягав тягар по забезпеченню дітей необхідними навчальними матеріалами). Впровадження у життя нормативно-правового акту привело до значного збільшення учнів гімназії: уже на початку 70-х рр. XIX ст. у ній навчалася близько 400 учнів, та нараховувався 21 професор [8].

Ю. Романчук усвідомлював, що на заваді розвитку українського шкільництва, стали політичні фактори. Ще 22 червня 1867 р. Галицький сейм ухвалив мовні закони, на основі яких в усіх середніх школах Галичини вводилася польська мова. Тоді ж було створено Крайову шкільну раду, яка стала своєрідним польським міністерством освіти в Галицькому автономному уряді, що називався Крайовим віділом, до якого входили винятково поляки.

Протест українських сеймових послів призвів до того, що українська мова залишилася в 4-х нижчих класах Академічної гімназії (сейм, під тиском австрійської влади, зробив виняток для другої львівської німецької гімназії, що була призначена для дітей німецьких урядовців) [5].

Однак зважаючи на те, що шкільних підручників української мови і надалі не було, навчання проходило за допомогою німецьких, та частково польських підручників, затверджених міністерством. Так, для прикладу, у першому класі Академічної гімназії почали навчати латинської мови по-українськи на підставі німецького підручника Шульца. При навчанні географії, математики й природознавства вчителі користувалися або ж німецькою, або ж українською термінологією, а учням дозволяли відповідати на німецькій та українській мові залежно від їх вибору. На вчителів цих класів вибирали тих, хто володів українською мовою [5].

Таким чином, зважаючи на нестачу українських підручників, учні перекладали в думці текст німецької чи польської мови українською мовою, а щойно тоді – латинською або ж грецькою. Навчання німецькою мовою в першому класі відбувалося спочатку на підставі української читанки з чотирьохкласної народної школи. Існували на той час лише читанки з української мови для чотирьох нижчих гімназійних класів і катехизм о. М. Осадци, а для інших предметів українських видань ще не було. Також не було й усталеної термінології і кожен учитель називав речі по-своєму [8]. Тому директор гімназії часто закликав учителів уживати народної мови, найбільш зрозумілої учням. Після введення польської мови навчання у вищих класах, витворилася інша перешкода – учні, що перейшли до п'ятого польськомовного класу, опинилися перед великими мовними труднощами, а це впливало на успіхи учнів в навчанні. Ця проблема одначе відпала з поширенням української мови на всі вищі класи гімназії [1].

Крайова шкільна рада не планувала вводити у вищих класах Академічної гімназії українську навчальну мову, пояснюючи це безпідставним твердженням про відсутність українських підручників та усталеної термінології. Виступаючи проти обов'язкового введення польської мови, учні старших класів Академічної гімназії часто оголошували бойкот, однак після виключення кількох учнів, страйк зазвичай припинявся. Проблема полягала в тому, що більшість учнів, як зрештою і викладачів, не знали польської мови, польських термінів, не було достатнього забезпечення польськими підручниками [1].

Зважаючи на загрозу для української мови ситуацію, викладачі Академічної гімназії, зокрема Ю. Романчук, надіслали до Крайової шкільної ради петицію, складену професором О. Борковським, у якій показали той катастрофічний стан навчання у вищих класах гімназії, що було спричинене введенням польської мови як обов'язкової у процесі викладання. Рівночасно в петиції була пропозиція, щоб тим учням вищих класів, котрі не розуміли польської мови, можна було пояснювати навчальний матеріал українською мовою, а польську мову вводити до вищих класів поступово. Крім Ю. Романчука, петицію підписали всі професори Академічної гімназії, за виключенням польського катихита Вольоміцера та професора І. Витвицького. Петиція, підписана викладачами гімназії, спричинила значний розголос, викликала обурення намісника Галичини А. Голуховського. Як результат – багатьох професорів перевели до інших гімназій, в т.ч. професора О. Борковського, який був змушений перейти на роботу до німецької гімназії у Львові, а в 1872 р. – до гімназії в Бережанах. Незважаючи на тиск місцевої адміністрації, Ю. Романчук продовжив педагогічну діяльність [8].

Маловідомий ще тоді політик разом із іншими професорами гімназії, усвідомлюючи загрозу репресій, продовжив протестні акції. У щорічних звітах до Крайової шкільної ради професори показували жахливий стан навчання в вищих класах, спричинений тим, що учні не знали польської мови. Ю. Романчук, як один із засновників «Просвіти», залучив членів організації до боротьби за українізацію навчального процесу. Активна позиція національних

сил принесла свої результати. Постановою Крайової шкільної ради від 31 травня 1873 р. українська мова вводилася як мова навчання у п'ятому класі Академічної гімназії. Постанова дала поштовх до повної українізації навчального закладу – від 31 травня 1873 р. проголошено українську мову, мовою навчання в усій гімназії, а у 1878 р. відбувся перший іспит зрілості українською мовою.

Випускники Академічної гімназії із вдячністю згадували постать професора Ю. Романчука, його стиль викладання. Через 20-30 років після завершення навчання у цьому навчальному закладі, колишні учні гімназії, здобувши відповідний фах, намагалися віддячити своєму улюбленому викладачу. Зокрема о. К. Андрухович (учень Академічної гімназії у 1882 – 1883 навчальних роках) наважився 27 березня 1921 р. написати відомому уже тоді політику: «Віддавна лежить мені на серцю зложити подяку за добродійства, які я одержав з рук в. пов. Добродія будучи ще учеником Академічної гімназії в рр. 1882 і 1883, та все не знав як. Не можучи вже дальше зволікати осмілююсь переслати переказом 10000 марок, котру прошу дуже прийняти не так як віддяку, а більше яко дар любови. Я не знаю, чи ласкавий мій Добродій пригадують собі мене. Я був в тих роках інструктором любих діточок Тита, Юліана і Євгенії. Тепер я єсть парохом в селі Істас під Коломиєю» [6].

Іншим, важливим для української громадськості краю напрямом педагогічної праці Ю. Романчука, стала підготовка навчальних підручників рідною мовою. Під керівництвом директора гімназії о. В. Ільницького Ю. Романчук розпочав складати шкільні підручники українською мовою, зокрема видав «Руську читанку для четвертої кляси народних шкіл», дві частини «Читанки для нищих середніх шкіл». Вже саме видання підручників українською мовою, а надалі введення до них фонетичного правопису – велика історична заслуга Ю. Романчука. Значну допомогу Ю. Романчуку надавав В. Ільницький, який у праці «Мислі і уваги над образом малоруського язика...» (1861 р.) констатував: «Язык народний єсть то дар небес даний народови як душа, як чувство своїй народности оть Бога, с такими самими ствойствами, барвами, які составляють індивідуальность его народности. Коли народу мила й дорога его народність, тому тим милійшій і дорожшій язык народний, бо той єсть найвірнішим об'явом его питомого народного духа. Одоймити язык народови, єсть то убити его душу народну» [6].

У 1868 р. Шкільна крайова рада утворила польську й українську «Комісію до уложення шкільних підручників». Згадуючи первісний склад української комісії, Ю. Романчук виділив у ній участь Є. Черкаського, А. Яновського, О. Огоновського, М. Полянського, І. Шараневича, Ф. Костенка, Й. Ступницького, В. Ільницького. Однак один із лідерів народовців критично оцінив їх роботу: «З цієї комісії виходили учебники, уложені в твердім язичі, зовсім в тім самім роді, як були попередні учебники; вона мабуть і небагато тих учебників видала» [1].

Малоефективна робота українських представників привела до трансформації складу комісії. 20 листопада 1869 р. з ініціативи В. Ільницького руську комісію доповнено новими членами – Ю. Романчуком, О. Партицьким та А. Вахнянином. Останній наголошував, що «першим ділом поширеної комісії було поправлення правопису в напрямі до фонетики. Рішено це зараз на першому засіданні, що відбулося під проводом Ільницького десь в падолисті 1869 року... Партицький і Вахнянин домагалися впровадження фонетики, але всі інші члени були противні: одні засадничо (Ступницький, Шараневич, Полянський), другі не вважаючи її ще на часі» [2]. Згодом, під натиском польського посла Д. Борковського, Крайова шкільна рада поставила вимогу замінити українську абетку латинською, мотивуючи тим, що вживаний серед українців алфавіт є частиною російського правопису і сприяє поширенню москвофільства в краї.

Згідно пропозиції Ю. Романчука ухвалено етимологічний правопис граматики Осадци, «однакож есенціально поправлений в напрямі фонетичного, якого зачало недавно перед тим уживати Тов. «Просвіта» і який з деякими дрібними змінами здержався в школах аж до 1892 р...» [2]. Основним завданням комісії стали «перероблення» старих і написання нових

підручників. Ситуація вимагала, передусім, «переробки» всіх підручників для народних шкіл щодо правопису, мови та змісту (написання нових підручників забрало б багато часу). Завдяки зусиллям О. Партицького і Ю. Романчука першу частину завдання виконано вже у 1870 р. Згодом комісія приступила до підготовки читанок для гімназій. У 1871 р. Ю. Романчук уклав нову читанку для першого і другого класів гімназій, а О. Партицький – для третього і четвертого. Підручники для народних шкіл видавалися накладом шкільного фонду Ставропігійського інституту. На видання підручників для гімназій, за словами Ю. Романчука, «вистарався зразу віце-маршал сейму Юліан Лаврівський о маленький фонд в міністерстві, потім коли «Просвіта» рішилася зайнятися цим ділом (на загальних зборах 1871 р.), давав їй сойм на ціль 2000 зл. Потім вже Шкільна Рада Краєва сама диспонувала тими грішми, що оставали в касі Краєвого Виділу» [6].

Починаючи із 1870 р. система освіти уніфікується – розробляються однакові для всіх шкіл навчальні плани. Щодо освітньо-навчальної програми Академічної гімназії, то виразно прослідковувався класичний напрям (учні значну увагу приділяли вивченню іноземних мов) та державний характер закладу. Так, для прикладу, якщо розглянути тижневий розподіл годин, то можна помітити, що учень восьмого класу вивчав дві години релігії, п'ять – латинської та грецької мов, три – української мови, дві – польської та чотири – німецької мови, а також три години історії, статистики і фізики, дві – математики, дві – психології.

Після о. В. Ільницького, з яким у Ю. Романчука склалися особливо дружні відносини, директором гімназії став українець Е. Харкевич (1892-1911). Через його руки перейшло багато шкільних підручників, які він рецензував і оцінював, за що одержав цісарську відзнаку – титул цісарського радника, а також орден Франца Йосифа II залізної корони III класу [6]. На відміну від свого попередника, Е. Харкевич значну увагу приділяв морально-релігійному вихованню учнів. У цей же період відбулася чергова зміна навчального плану, зумовлена перевантаженням учнів. Ця проблема обговорювалася на різноманітних освітянських нарадах та пресі. Зокрема в резолюції однієї із тогочасних учительських конференцій зазначалося: «Все наше навчання в школі є шаленою гонитвою, у якій не тільки учням, але й вчителям бракує духу. В голови бідної молоді впаковується така маса відомостей, яка там абсолютно не може розміститися. Повне засвоєння обов'язкового матеріалу відбувається за рахунок ґрунтовності. Кількість досягається за рахунок якості. У тому винні є навчальні плани, які відверто кажучи, вимагають просто неможливого, приписуючи молодому організму зрілість розуму, енергію, волю до праці та науковий інтерес, які в тому віці взагалі не існують» [6].

Щодо педагогічної діяльності Ю. Романчука зауважимо, що він дедалі менше уваги приділяв навчальному процесу, все більше часу віддаючи громадсько-політичній роботі. У тогочасній педагогічній праці відомого народовця все частіше з'являються тривалі перерви.

Однак, незважаючи на зайнятість одного із лідерів народовців, учні гімназії високо оцінювали його педагогічну роботу. За словами випускника цього навчального закладу о. М. Харини, які були виголошені на другій зустрічі випускників Української академічної гімназії 23 вересня 1978 р., якщо придивитися до «педагогічно-освітньої праці Академічної гімназії, то одразу ж зрозуміємо причину, завдяки якій рівень цієї найстарішої нашої середньої шкільної установи стояв так високо: адже ж викладачами-професорами її були катехити й професори, які в інших умовах були б славою кожного із західньо-європейських університетів. Сміливо можна сказати, що в 50-ти відсотках учительський склад Академічної гімназії, починаючи від слов'янської філології, по через історичні науки, а кінчаючи технічними науками, це були габілітовані доценти чи то львівського чи то краківського університетів, чи львівської політехніки. І хоч тодішня польська адміністрація Австро-Угорської держави на терені Східної Галичини не допускала на ці ж університети чи політехніки українців, то, щоб мати можливість існування ці ж габілітовані доценти учили по гімназіях – а в першу чергу в Академічній гімназії» [6].

Поразка українців у національно-визвольних змаганнях та українсько-польській війні 1918-1919 рр. докорінно змінила суспільно-політичну ситуацію у краї. Вища та середня школа була полонізована. Зокрема згідно з рекомендаціями польського уряду та ректоратів львівських вишів, на навчання до Львівського університету і Львівського політехнічного інституту приймалися тільки громадяни польської держави, які пройшли військову службу в армії, що закривало доступ української молоді до цих навчальних закладів.

Висновки. Таким чином, за влучним висловлюванням І. Сохоцького, «першою ділянкою Юліана Романчука була його педагогічна праця» [2]. Завдяки старанням батьків, які непересічній ерудиції, потягу до класичної філології, уже після закінчення університету «найчесніший і найбільш працюючий провідник українського народу» [2] розпочав викладацьку роботу у німецькій гімназії Львова, яку, після здобуття професорського звання залишив задля педагогічної праці у єдиній на той час українській Академічній гімназії. Роботу у цьому навчальному закладі Ю. Романчук поєднував із просвітянською, журналістською, а згодом й політичною діяльністю, що зрештою змусило його у 1900 р. зосередитись виключно на останній сфері діяльності. Окрім власне педагогічної майстерності Юліана Романчука, неоціненним є його вклад в боротьбу за українізацію навчального процесу та підготовку підручників українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О. Галицький сейм. Виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. / Олена Аркуша. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. – 173 с.
2. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині XIX – на початку XX ст. / Олена Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Західноукраїнська Народна Республіка: історія і традиції. – Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – С. 68-91.
3. Булачек В. Взаємини Ю. Романчука із москвофілами у першій половині 1890-х рр. / Володимир Булачек // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 17. – Львів, 2008. – С. 42-47.
4. Булачек В. Просвітня діяльність Юліана Романчука / Володимир Булачек // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 19. – Львів, 2010. – С. 381-387.
5. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914: На підставі споминів / К. Левицький. – Л., 1926. – 736 с.
6. Райківський І. Українське національне відродження 1848-1914 рр. Галичина / І. Райківський, І. Гурак, А. Міщук // Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Ілюстрована історія. – Львів – Івано-Франківськ, 2008. – С. 38-55.
7. Чорновол І. Видатні депутати Галицького сейму і австрійського парламенту у «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського / Ігор Чорновол // Молода нація. – 2000. – № 3. – С. 230-232.
8. Чорновол І. Українська фракція Галицького Крайового Сему. 1861-1901 (Нарис з історії українського парламентаризму) / Ігор Чорновол. – Л.: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 288 с.

О.М. СОВГАР. ВЛИЯНИЕ ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮЛИАНА РОМАНЧУКА НА РАЗВИТИЕ ШКОЛЫ НА ТЕРИТОРИИ ЗАПАДНО-УКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX – ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX ВЕКА

Резюме. В статье предложен анализ педагогической и просветительской деятельности Юлиана Романчука в гимназиях Львова, а также ее влияние на развитие и функционирование украинской школы.

Ключевые слова: Юлиан Романчук, гимназия, педагогическая деятельность.

E.N. SOVGAR. INFLUENCE OF YULIAN ROMANCHUK'S EDUCATIONAL ACTIVITY ON THE WESTERN-UKRAINIAN LANDS IN THE SECOND PART OF XIX-TH CENTURY – 1ST THIRD OF XX-TH CENTURY

The summary. Pedagogical and educational activity of Yulian Romanchuk, its influence on the development and functioning of the Ukrainian school has been analyzed in the article.

Key words: *Yulian Romanchuk, gymnasium, pedagogical activity.*

Одержано редакцією 15.11.2012 р.